

Waarom (weer) zending door Woord en daad? (1)

Sinds 1999 bestaat er in onze kerken een nieuwe situatie waar het om zendingswerk gaat. Er is voortgaande ontwikkeling zowel op de zendingsterreinen, maar ook op het thuisfront. Het missionaire karakter van onze hulpverlening willen we onder de loep nemen. Daarover valt meer te zeggen dan na de Vrijmaking tot vandaag is gedaan. In twee artikelen willen we dat duidelijk maken.

Vragen

Het zit gereformeerden als het ware in de genen: warme belangstelling voor de wereldwijde verbreiding van het evangelie, dat is: actie tot vermeerdering van Christus' kerk onder alle volken. Dan gaat het over twee zaken, evangelieprediking, maar ook om liefde voor onze naasten. Tegenwoordig geven we dit liefdebetoon vaak de naam hulpverlening. Vroeger spraken we over 'hulpdiensten': hulp aan onze naasten als onderdeel van het zendingswerk. Evangelieprediking werd 'hoofddienst' genoemd en onderscheiden als 'woord' van de 'daad' op ons zendingsveld.

'Woord en daad' werden na de Vrijmaking uiteen gehaald. Dat is daarna in 1999 door de synode van Leusden weer recht getrokken. Elke missionaire gemeente wordt nu in onze kring weer betrokken bij zowel evangelieverkondiging als ook bij de hulpverlening voor onze verre naasten.

De vraag bleef in 1999 liggen of dit ook voor het evangelisatiewerk geldt: gaat het in evangelisatie ook zowel om het doorgeven van het evangelie als om het verlenen van hulp, 'de daad'? Is sociale hulp verlenen aan onze naasten ook evangelisatie? En allerlei activiteiten van hulpverlening voor de mensen om ons heen, is dat ook niet missionair bezig zijn?

De vraag doemt op: is hulpverlening wel zending? Liefde- en barmhartigheidsbetoon klinken toch als een diaconale zaak? Wanneer we kerken steunen die hulp nodig hebben, dan noemen we die steun aan hulpbehoevende kerken, bijv. elkaar helpen binnen een classis, toch geen diaconale steun? Wat is eigenlijk de reden om in de zending over hulpverlening te spreken? Is dat missionair of slechts diaconaal?

Bovendien, hoever reikt de kerk eigenlijk in haar liefdebetoon? Heeft de kerk een taak om de wereld te verbeteren en culturen te veranderen? Houdt zendingswerk voor de kerk wel een algemene medische, educatieve en politieke missie in voor alle mensen met hun culturen? En heeft de kerk dan een juiste visie op ontwikkelingshulp, op wat onderwijs, gezondheidszorg of landbouwpolitiek behoren te zijn? In hoeverre kan er trouwens in ons gebroken leven in definitieve woorden en oplossingen worden gesproken als het gaat om christelijke hulpverlening?

Het is voor iedereen belangrijk te weten waarover je praat en wat je doet, dichtbij en ver weg! Daarom is zo'n term belangrijk. Daarmee geven we immers onze bedoeling aan, wat we willen. Zo'n term zegt ook iets over de vraag hoe we het organiseren, gemeentebreed of individueel? Juist op dat punt verdient onze kerkelijke besluitvorming van 1999 verheldering. Dat willen we hier uit de doeken doen. Daarom willen we in een eerste artikel nagaan hoe 'woord en daad' zich na de Vrijmaking in onze kring hebben ontwikkeld. Dan staan we stil bij gebeurtenissen en discussie daarover sinds de Vrijmaking. Er is in 1999 een inhaalslag voltrokken. En daar zat natuurlijk wat achter. In een tweede artikel willen we graag de historische achtergronden schetsen van wat er vandaag eigenlijk op het spel staat inzake 'woord en daad'. Dit historische perspectief kan ons helpen aan verfijning van de relatie tussen 'woord en daad' in zending en evangelisatiewerk om missionaire gemeenten te zijn. Daarom zetten we ten slotte enkele conclusies daarover neer.

Onvoltooid verleden

Na de Vrijmaking moest ons zendings- en hulpverleningswerk weer worden opgebouwd. Hoe werd het georganiseerd? Woord en daad werden uit elkaar getrokken. Het liefdebetoon werd sinds 1948 in handen gelegd van 'particulieren'. Zo werden kerkleden toen bestempeld! Het gevolg was dat er diverse hulporganisaties werden opgericht voor allerlei doeleinden, voor scholen en medische diensten op het zendingsterrein. In 1975 werden deze verschillende hulporganisaties gebundeld tot een landelijke vereniging: De Verre Naasten.

Met andere woorden: hulporganisaties begonnen op een niet kerkelijke manier. Vanaf dit niet-kerkelijke begin kregen deze organisaties echter wel tot taak het zendingswerk van de kerken, o.a. in Indonesië, te ondersteunen. Let wel, vanaf het begin was het doel niet om hulp te organiseren ten behoeve van algemene noden wereldwijd. En dat is nog zo. Ook sinds DVN vervolgens als vereniging werd omgevormd tot een instituut. Van een particuliere landelijke vereniging werd deze gezamenlijke organisatie een kerkelijk instituut, dus kwam DVN onder verantwoordelijkheid van alle kerken: het is haar instituut. Onze kerken zijn nu niet alleen verantwoordelijk voor evangelieverkondiging, maar ook voor de hulp die onze verre broeders en zusters in de wereld wordt geboden. Maar dan hulp niet in het algemeen, slechts voor de opbouw van de kerken elders. De uitzondering daarop is het verlenen van noodhulp.

Leusden 1999 maakte deze inhaalslag: Christus' kerk zal niet alleen preken, maar ook hulp bieden aan de mensen op het zendingsveld. Deze vernieuwing voltrok zich met een beroep o.a. op Christus' daden van ontferming, op een Bijbelgegeven als Titus 3: 4-8 en de tekenen en wonderen door de apostelen verricht. Zo werd een eind gemaakt aan een langdurige afwijking, namelijk gedurende de jaren van 1951 tot 1999. Het was echt een afwijking in onze zendingsontwikkeling vergeleken met de zendingsactiviteiten van 1896 tot 1948. Vooral de redenen waarom er in de jaren 1951-1999 een splitsing tussen 'woord en daad' werd gemaakt, zijn nog belangwekkend voor onze actuele hulpverlening. Want de inhaalslag die Leusden maakte, was niet volledig.

Vrees voor verval

Wat was de achtergrond van de splitsing tussen 'woord en daad' op onze zendingsterreinen? Een aantal factoren speelden een gewichtige rol.

In de eerste plaats deden zich allerlei ontwikkelingen voor buiten onze kerken. Men zette zich daar scherp tegen af. Het betrof ontwikkelingen binnen de toen opkomende Wereldraad van kerken. Daar werd betoogd dat zending een brede politiek-sociale opdracht inhield. Het werd de 'comprehensive approach methode' genoemd: een brede insteek van woord plus daad en voorrang voor de 'daad'. Verbale evangelieverkondiging zou minder belangrijk zijn dan sociale hulp. Dit werd beredeneerd vanuit een 'daad' of 'Social Gospel' theorie. Zending zou eerder gericht moeten worden op ontwikkeling van mensen en volken, op beschaving en 'verheffing' van volkeren uit hun achterstand, meer dan op kerkplanting en belijdenisvorming. Dit verkeerde gedachtegoed leidde in onze kerken tot grote vrees voor de wereldraad van kerken. Daar kwam tot een werelddiakonaat. Dat woord alleen al baarde in onze kring diepe argwaan. Het werd verbonden met dwaalleer en vrees voor verval.

Op grond van die anti-gevoelens brachten onze generale zendingsdeputaten de Amersfoortse synode er in 1948 toe om uit te spreken dat de gangbare vooroorlogse onderscheiding van hoofd- en hulpdiensten dringend herziening behoefde. Die uitspraak werd dus in de eerste plaats ingegeven door buitenkerkelijke ontwikkelingen.

C. Trimp wees er in 1989 op dat die anti-gevoelens in onze kring wel eens wat doorsloegen. Daar komen we nog op terug. In ieder geval werden er studiedeputaten voor zending ingesteld.

Maar er speelde meer. De hulpdiensten op Java en Soemba waren vanaf 1896 zo uitgedijd dat de medische en schoolactiviteiten de indruk wekten dat deze de evangelieverkondiging

overvleugelden. Dit werk kreeg vaak meer aandacht dan dat er belangstelling was voor de preken die zendelingen hielden. School en ziektenbestrijding maakten de mensen ook zeer enthousiast om voor de zending te offeren.

In de derde plaats, onze zendingsdeputaten bestudeerden vanaf 1948 wat onze kerken eerder in 1896 hadden besloten op het gebied van zending. Over o.a. de verhouding tussen 'woord en daad' op bijv. ons (Soembanese) zendingsveld kwamen ze tot een conclusie in hun rapportage voor de synode van 1951. Voorgesteld werd om geheel te breken met de termen hoofd- en hulpdiensten. Hun uitgangspunt daarvoor namen ze in de Kuyperiaanse onderscheiding tussen ambtelijke en niet-ambtelijke werkzaamheden voor de zending: alleen de prediking gold als ambtelijk en was dus kerkelijk werk. Christus' kerk zou geen taak hebben voor hulpdiensten, scholen en medische zorg. De kerk heeft alleen te zorgen voor de prediking van het Woord op het zendingsveld.

Dit voorstel werd gecombineerd met de anti-gevoelens over wat er zich afspeelde binnen de Wereldraad van kerken die in 1948 intussen was opgericht. Van dreigende deformatie diende de kerk zich ver te houden, dus van de brede zendingsmethode die in afvallige kerken opgeld deed, zo was de conclusie. Weinig diepgaand werd er echter, ondanks studie, gekeken naar de redenen waarom 'Middelburg' in 1896 had gekozen voor het verschil in hoofd- en hulpdiensten in de zendingsroeping van de kerk. Tegelijk werd gesteld dat deze onderscheiding rustte op een onjuiste dogmatische roepingstheologie.

Want volgens deze studiedeputaten was de synode er in 1896 van uitgegaan, dat aan prediking voorbereiding ('toebereiding van de aarde') vooraf moet gaan alvorens het zaad van het evangelie kon worden gestrooid. 'Middelburg' zou daarin zichzelf hebben tegengesproken. Aan de ene kant werd in 1896 gezegd dat onderwijs en medische dienst geen 'echte' zending was, anderzijds typeerde de synode de hulpdienst toch wel als zending. Welnu, zo schreven de studiedeputaten in 1948 kort en goed: evangelieprediking heeft geen hulp nodig, nog afgedacht van de verkeerde herkomst van dit idee. God baant door zijn Geest Zelf zijn weg tot bekering en kerkplanting. Want het geloof is uit het gehoor. Daarom zou slechts het Woord, dus evangelieprediking, nodig zijn voor zending. De studiedeputaten meenden dus juist op dit punt van 'voorbereiding' voor zendingswerk (=evangelieprediking) correcties te moeten aanbrengen.

Hun 'studie' en voorstellen werden in 1951 opzij geschoven. Zending moest als evangelieverkondiging, zo besloot de synode, voortaan slechts door lokale kerken worden behartigd en 'de daad van barmhartigheid' moest door particulieren worden verzorgd. Toch werd wel uitgesproken dat hulpverlening het zendingswerk ten goede moest komen.

In 1989 bracht verdere bezinning onder leiding van o.a. prof. dr. C. Trimp tot de erkenning dat er in 1951 op basis van anti-gevoelens te snel afscheid was genomen van een bredere zendingsbenadering van 'woord plus daad' en dat zending ten onrechte was versmald tot verbale evangelieprediking. Hij herinnerde er met klem aan dat de opdracht tot liefdebetoon een kerkelijke, diaconale taak is van elke gemeente. Via de diakenen moest hulpverlening aan onze verre naasten weer een sterke relatie krijgen met elke lokale kerk.

Zijn inzet daarvoor viel samen met bijdragen van dr. A.N. Hendriks die op diaconale conferenties evenzeer benadrukte dat de kerk haar liefdebetoon niet mag opsluiten in eigen kring. Niet iedereen geldt wereldwijd als je naaste, maar de naaste is wel degene die je op de zendingsvelden ontmoet en van Godswege op je weg geplaatst ziet. Bovendien bepleitte ook hij bredere dan educatieve en medische hulp. Mede op grond van deze nadere bezinning wordt er sinds 1999 door de synode weer gesproken over een kerkelijke opdracht tot (zending en) hulpverlening aan verre naasten. Deze inhaalslag vertoont naar onze inschatting een onvolledigheid die zodanige onduidelijkheden kan oproepen dat het de goede voortgang van kerkelijke hulpverlening kan hinderen. Om dat te begrijpen is het nodig straks de missionaire discussies uiteen te zetten zoals die voorheen werden gevoerd en vooral de herkomst na te

gaan van het gedachtegoed om behalve het ‘woord’ ook de ‘daad’ te rekenen tot het zendingswerk. De bijdragen van H.J. Schilder en Trimp betekenden dat er slechts een verschuiving in motivatie optrad voor zendingswerk. Daarover nu vervolgens.

Verschuiving: missionair of diaconaal?

In de jaren 1948-1951 was er in onze kerken een gebrek aan diepgaande historische zedingsbezinning, ook al was er een studiedeputaatschap ingesteld. Dat gebrek wreekte zich na de Vrijmaking. Als studiedeputaat trok H.J. Schilder in 1951 met zijn mededeputaten de eerder genoemde conclusie dat er in de Middelburgse zedingsbesluiten uit 1896 een ondeugdelijk dogmatische grond was gelegd voor het organiseren van wat toen heette: kerkelijke hulpdiensten. De Middelburgse synode rechtvaardigde deze hulpdiensten als taak van de kerk met het argument dat hulp nodig was ter voorbereiding van de bekering van mensen en volken en van duurzame kerkplanting. Onderwijs en medische zorg maakten mensen ontvankelijk voor de prediking en golden daarom als kerkenwerk en onderdeel van missionaire activiteiten. Daarom zonden onze kerken vóór de Vrijmaking behalve zedelingen, onderwijzers en verplegend personeel uit.

Nu kwamen de studiedeputaten tot de conclusie dat het totaal onjuist was te spreken over ‘voorbereidende genade’ om onderwijs en medische activiteiten als missionaire taken van de kerk te hanteren. Daarin ging het dus om het volgen van een zedingsmethode. Door onderwijs en genezing werden mensen ontvankelijk gemaakt voor de prediking en kon de kerk wervend bezig zijn op het zedingsveld, o.a. onder moslims op Java. Tegelijk met deze afwijzing van een verdachte zedingsmethode zocht in het bijzonder H.J. Schilder naar een andere motivatie. Hij vond dit in Jezus’ opdracht tot barmhartigheid aan alle mensen. Maar deze diaconale taak moest dan niet door de kerk, wel door haar leden particulier worden georganiseerd.

Kortom, het betoog voor het organiseren van activiteiten die eerder ‘hulpdiensten’ heetten, ging nu vervolgens langs een andere lijn van motivatie verder, nl. via het barmhartigheidsmotief. Trimp wees in 1989 op Schilders nieuwe motivatie. Daarmee werd in 1948 een wissel omgezet. Van zedingsvraagstuk werd ‘de daad’ op het zedingsveld een diaconale aangelegenheid. Dus verliep onze hulpverlening voortaan enkelsporig: niet als zedingsmethode maar op basis van een diaconale motivatie. Deze draad pakten Trimp en Hendriks toen weer op, omdat de synode destijds in 1951 met o.a. Schilders insteek niets had gedaan. Trimp bepleitte om gemeentebreed de diaconale taak te erkennen tot liefdebetoon aan onze verre naasten. Dit vertrekpunt is begrijpelijk. Want terecht werden de diakenen helder in beeld gezet voor onze hulpverlening. Evenwel, Trimps invalshoek bleef een puur dogmatische en diaconale. Daarin wordt hij vandaag gevolgd door C.J. de Ruyter en H. Venema. Ook zij waarschuwen daarom voor versmalling van taken op het zedingsveld.

Maar ‘Woord en daad’ zijn veel meer dan een diaconaal vraagstuk. Het is zelfs allereerst en allermeeft een missionair probleem dat, zoals gezegd, voor een goede taxatie meer (zedings) historisch perspectief verdient. Trimp waarschuwde ervoor dat de in de kring van de Wereldraad van kerken gevolgde zedingsmethode zonder enig spoor van bewijs door ons overboord was gezet, namelijk slechts op basis van anti-gevoelens. En, zo voegen we eraan toe, deze pathetische verwerping van een verdachte zedingsmethode verhinderde bovendien een eerlijke verwerking van ons vroegere en ook van het presbyteriaanse zedingsbeleid. Dit omdat zorgvuldig zedingshistorisch onderzoek bleef liggen.

In dit opzicht verwees Trimp slechts naar de vroegere antipathie van Abraham Kuiper tegen Schotse invloeden in Nederland. Deze hadden tot gevolg dat de medische zeding in hervormde kring toen vleugels had gekregen. Trimp sloot zich bij deze Kuiperiaanse antipathie aan. De besluitvorming uit 1896 werd dus onvoldoende verwerkt op het punt van zedingsmethode en de middelen van hulpverlening. Het zijn deze vragen die nu echter

opnieuw aan onze deur kloppen: is onze hulpverlening missionair of slechts diaconaal? We willen in een tweede artikel belichten aan welke missionaire discussies vrijwel werd voorbijgegaan. Met als gevolg dat de herkomst en de noodzaak van de synodebeslissing in 1896 in onze kring niet voldoende zijn gewogen. Dan gaat het dus minder om de motivatie voor hulpverlening, eerder om de methode en de middelen daarvoor.

Op dit moment trekken we daarom deze conclusie: langs een jarenlange omweg heeft de diaconale motivatie voor kerkelijke hulpverlening aan onze verre broeders en zusters in onze kring alleenrecht gekregen. Oorspronkelijk was dat niet de bedoeling van onze kerkelijke beleidsvorming in zendingszaken. Over deze historische bedoeling met betrekking tot onze hulpverlening gaat dan het vervolgartikel.

Waarom (weer) zending met woord en daad? (2)

Sinds 1999 is er een inhaalslag gemaakt in ons zendingswerk. Woord en daad werden weer samengevoegd als kerkelijke zendingsactiviteiten. Want evangelieverkondiging en hulpverlening horen bijeen. Maar deze inhaalslag is in onze kring slechts gedeeltelijk doorgevoerd. Dat komt omdat we ons verleden onvoldoende hebben verwerkt en ons te sterk hebben afgezet tegen anderen. Onbesproken vragen kloppen nu weer aan onze poort. Dat willen we nu uiteenzetten. Dit vergt vooral aandacht voor historische discussies. Dan gaat het minder om de motivatie tot zending, meer om de manier en middelen van hulpverlening.

Echte zending?

In de erkenning van de hulpdiensten als taak van de kerk, kwam een eeuwenoud probleem naar boven: hoe roept de Here mensen tot bekering en geloof? Alleen door preken of ook door mensen te scholen en te genezen? En welke middelen zijn er dan aan te wenden? Is het verlenen van die hulp echt onderdeel van onze missionaire roeping?

Op de achtergrond van wat de synode in 1896 bezig hield, lag daarom de vraag wat nu eigenlijk *echt* zending was: medisch werk en onderwijs of slechts de prediking van het evangelie? Kuyper bekritiseerde de medische zending. Hij vond dat geen echte zending. Dit werd verwoord in de synodediscussies uit 1896. Anderen, namelijk in de kring van dr. F.L. Rutgers, deelden die kritiek niet. Zo sprak zijn dochter, Jacqueline van An del-Rutgers die als zendeling en vrouw van H.A. van An del op Midden-Java een dominante rol vervulde in het zendingswerk, steeds over haar medische werk en leetuurverspreiding als *echt* zendingswerk. In de benaming hulpdiensten gaf de synode in 1896 het eigen karakter aan en ook de voorrang van de evangelieverkondiging als hoofddienst boven hulpverlening. Met die naam koos de synode positie tegen de gedachte dat medische of educatieve zending dé echte zending zou zijn. Maar hulpdiensten bleven tegelijk onderdeel van kerkelijke zending, namelijk als aanvullende missionaire hulpverlening. Zo werd er door onze synode in 1896 een kerkelijke lijn getrokken: zending is evangelieverkondiging plus hulpverlening (woord en daad). Want de kerk draagt zorg voor evangelieverkondiging, maar tegelijk maakt ze die verkondiging mogelijk aan gezonde mensen die lezen kunnen. Zolang onderwijs en medische zorg onderdeel zijn van het totale werk tot bekering en kerkplanting, gaat het om missionair werk, om echte zending.

Daarin ligt geen tegenstrijdigheid, zoals onze studiedeputaten in hun rapportage uit 1948 stelden. Het ging de synode in 1896 immers om hulp tot bekering en duurzame kerkplanting. Dit had alles te maken met een tweede vraag, namelijk naar het doel van zending. Lag dit doel in 'kerstening' van alle volken, of nog meer: ook in 'beschaving als zendingsdoel? Heeft zending algemene beschaving van zoveel mogelijk mensen in de samenleving ten doel, dat is: 'verheffing', ontwikkeling van het volksleven naar een hogere trap van beschaving, of slechts

kerstening van volken? Kerstening betekent immers slechts dat de kerk in de samenleving gerechtigheid bevordert. En wel in die zin dat mensen zich richten naar Gods geboden. Kuyper liet zich in zijn kritiek op medische zending volgens Trimp sterk leiden door wat er in Schotland gaande was. Daar ging het om de juiste zendingsmethode en het doel van onze kerkelijke missie. En dat behoeft nadere uitleg voor een goed verstaander van deze problematiek.

Schotland-Nederland

Het negentiende-eeuwse debat over 'woord' en 'daad' draaide ook bij onze Schotse burens om twee belangrijke vragen. Het vraagstuk van de juiste zendingsmethode, breng je mensen alleen door het Woord, de evangelieverkondiging, tot bekering of ook door ziektebestrijding, genezing en onderwijs? De medische zending had er een hoge vlucht genomen. Dit naast 'Jodenzending' dat door velen als dé eigenlijke zending werd beschouwd. Ook daar dus de vraag: wat is nu echte zending, en vooral ook de vraag: wat is eerst: verkondiging of onderwijs en genezing?

Medische zending werd in Schotland gebaseerd op Christus' onverwachte daden van ontferming en op de tekenen en wonderen door de apostelen verricht. Belangrijke woordvoerders, Thomas Chalmers en John Love, verdedigden de stelling dat prediking allerlei hulp behoefde, want mensen moeten eerst worden geholpen om Christus te kunnen leren kennen. Chalmers botste namelijk op tegen predikanten die zich niet echt voor mensen in de samenleving inzetten. Ze hadden geen boodschap aan bestrijding van armoede en ziekte. Tegelijk verdedigde hij de voorrang van kerstening boven beschaving of humanisering van de hele samenleving. Slechts kerstening van volken was nodig. Iedereen, zeker de doelgroep van zending en evangelisatie, moest immers als gezond mens leren lezen, want hoe kun je horen naar het evangelie als je het niet kunt lezen ('hearing without reading?'). Bijbels verschaffen, scholen en ziekenhuizen oprichten was minstens zo belangrijk voor zendelingen, als preken maken, denk alleen al aan de bestrijding van analfabetisme. Zendelingen moeten dus vooral scholen oprichten.

Deze Schotse invloed bereikte ook de Nederlandse kerken in de negentiende eeuw. Maar belangrijke woordvoerders als Kuyper verzetten zich dus tegen die invloed. Ze stelden dat medische zending geen échte zending was: het bracht mensen niet tot bekering. En bekering vindt als regel niet plotseling maar geleidelijk plaats. Daarom werd tegelijk met betrekking tot de evangelieprediking benadrukt, dat de Geest mensen niet als het ware overrompelt en tot bekering brengt. Bekering vergde voorbereiding, toebereiding van de 'akker'. Waar zending zich met deze toebereiding bezig hield, heette dat werk 'voorbereidende genade'.

Kuypers afkeer van de Schotse nadruk op medische zending klonk door in synodediscussies, maar de synode hield in 1896 wel vol dat er in het zendingswerk hulpactiviteiten nodig waren om mensen ontvankelijk te maken voor het evangelie. Later werd Kuypers afkeer van medische zending overgenomen in de stelling van onze studiedeputaten in 1948 dat medische zending geen echte zending is en dat God Zichzelf wel een weg baant voor het evangelie naar de harten van mensen. De vraag naar de zendingsmethode werd om die reden in onze kring overboord gezet.

Dat is te meer verwonderlijk omdat deze vraag voorheen positief was beantwoord en terugging op het gedachtegoed van zeventiende-eeuwse gereformeerden, onder wie Voetius. Deze stelden dat 'het Woord' een menselijke daad omvat: mensen verkondigen het evangelie zoals zendelingen als mensen functioneren, ook met hun houding, leefwijze etc. Anders gezegd, de tegenstelling tussen woord en daad klopte naar zeventiende-eeuws besef niet. Want verkondiging is een vorm van hulpverlening, niet anders dan o.a. het onderwijs of scholen en onderwijs. Het is deel van verkondiging. Toen sprak men dan ook al van

hulpdiensten in het zendingswerk. Maar we moeten nog een tandje lager voor het verstaan van de achtergrond van de synodebeslissing uit 1896.

Tweeërlei roeping?

Het Schotse debat over de juiste zendings- of bekeringsmethode ging terug op een ander, dieperliggend probleem. Daarmee komen we terug bij wat o.a. H.J. Schilder in 1948 dogmatisch een roepingstheologie noemde. Het betrof de verhouding tussen wet en evangelie. Roept de Here volken op twee manieren? Ook door uiterlijke gedragsverandering en gehoorzaamheid aan de wet, of slechts door evangelieverkondiging? Of breder geformuleerd, was er tweeërlei roeping in de zending, een weg van de Here door natuur en geschiedenis naast die van verkondiging? Hebben volken Hem al niet leren kennen, o.a. door de invloed van kerstening in hun samenleving? Is de Here ook daarin niet met volken bezig? Deze negentiende-eeuwse discussie over Gods roeping van mensen tot geloof in Hem als Schepper en Verlosser ontleende men via o.a. Robert Millar (1672-1752) aan de presbyteriaanse zendeling John Elliot. Deze had onder Indianen in Noord-Amerika gewerkt van 1646 tot 1690. Zijn methode was: eerst de bevolking brengen tot verandering van leefwijze en gedrag. Wanneer Indianen zich geheel hebben ontdaan van eigen cultuur en zich op Engelse wijze een puriteins leefpatroon hebben eigengemaakt (een eerste roeping), dan pas kwam de tijd voor echte bekering door evangelieprediking, de echte roeping tot geloof. Gedragsverandering was voorbereiding, maar ook een weg van God met de Indianen. Echte bekering was voor hem vervolgens: onder tranen belijdenis doen van zonden en daardoor vergeving ontvangen op grond van de verdienste van Christus. Dat stond op een 'hoger' plan. Gedragsverandering of kerstening was slechts 'voorbereidende', vóórfase van bekering. In de zeventiende eeuw omvatte het zendingswerk in de eerste fase ook voor de gereformeerde kerken allereerst Bijbelonderricht. Maar zij richtten zich minder in die fase op gedragsverandering en gehoorzaamheid aan Gods wet; het draaide allereerst om Bijbel- en geloofskennis. Overigens waren uitgezonden predikanten toen vaak medisch geschoold: evangelieverkondiging vergde behalve educatie en geloofskennis, ook gezondheid en politieke veiligheid. Maar vooral kerkelijke catechese en pastoraat vormden een gewichtig onderdeel van zendingswerk. Hoe konden mensen tot geloofskennis gebracht worden? Zendingen waren voor educatie aangewezen op creatuurlijke of scheppingsgegevens van andere mensen. Aanleg en bekwaamheid van mensen overzee voor het lezen van lectuur en gezonde, veilige omstandigheden zagen ze als scheppingsgegevens, niet als een verdienste of genade van Christus aan mensen. Deze 'natuurlijke' gegevens of mogelijkheden moesten benut en waren nodig voor zendingswerk, en wel om een duurzame bekering van schepselen te bewerken en duurzame, levensvatbare kerkplanting. Er was daarom veel aandacht voor het hanteren van hulpverlening als zendingsmethode ter uitvoering van de missionaire roeping der gereformeerde kerken. Het was ondersteuning van bekering en kerkplanting. Op basis van dit verleden kan worden gesteld dat de verhouding tussen 'woord en daad' voor de missionaire hulpverlening van de kerk nog altijd dringt tot een nauwkeurige onderscheiding in soorten van hulpverlening: educatie, medische zorg en landbouwkredieten kunnen missionaire middelen zijn, niet slechts diaconale. Zoals gezegd, in Nederland was er in gereformeerde kring vóór en na 1896 weinig diepgaande aandacht voor de herkomst en inhoud van deze zendingdiscussies. Al te snel werden er knopen doorgelukt en anti-gevoelens tegen medische zending opgeroepen. Er werd puur praktisch gehandeld; praktische oplossingen gaven zending (inclusief hulpverlening) op kerkelijke wijze handen en voeten. Kerkelijke wegen werden gevonden om ook niet-predikanten hun status te geven. Aldus opereerden en rapporteerden zowel J.G. Scheurer (arts) als ook mevrouw(!) Van Andel-Rutgers vóór en na 1896 volledig in de kerkelijke kaders van de gereformeerde kerken. Dit als (n.b.!) zendingen voor Midden-Java.

Na de Vrijmaking was er al evenzeer onvoldoende oog voor zendingshistorische discussies en overheersten opnieuw de anti-gevoelens. Nu tegen een verdachte en al te brede aanpak van zending uit de kring van de wereldraad. Vragen over een verantwoorde zendingsmethode en de missionaire middelen werden overboord gezet.

De 'daad' werd gereserveerd voor particulieren, maar deze kwam, zoals in het eerste artikel uiteengezet, in 1999 weer terug onder ons kerkelijke dak. Dit kan achteraf worden gezien als onbewuste aansluiting bij wat de gereformeerde kerken voorheen beoogden: hulpverlening weer als missionaire ondersteuning van 'het Woord'. Dat laatste behelst immers ook de daad als menselijke evangelieverkondiging. De kerk kan mensen immers niet bekeren, maar de kerk heeft wel haar roeping daartoe. Deze bekering vindt als regel niet plaats als een overrompeling van mensen door de Geest. Er is onderwijs en menselijke zorg nodig om mensen tot Christus te brengen. Zending omvat daarom als kerkelijke roeping al die activiteiten waardoor anderen dichtbij en ver weg ertoe worden gebracht hun verantwoordelijkheid te erkennen of te ontvluchten om te (gaan) geloven in Jezus Christus.

Verfijning: een onbekrompen dubbelspoor

Missionaire hulp verschilt van diaconale. De eerste bedoelt om als het serieuze en levendige werk van de kerk op het zendingsterrein voortdurend de akker toe te bereiden en een effectieve ontkieming en groei van het gezaaide evangelie te bevorderen. Het staat niet minder dan evangelieprediking als uitvoering van onze kerkelijke roeping onder leiding van de Heilige Geest die alleen doordringt tot de harten van mensen en het wordt daarom uit liefde voor Christus en voor de komst van zijn koninkrijk onder de mensen verricht. Daar komt bij dat zending niet alleen instrument is tot bekering van mensen, maar ook voor planting en opbouw van de kerk. Dit vergt behalve evangelieprediking eveneens de nodige activiteiten. En wel, om een groeiende, nieuwe locale verbonds- of geloofsgemeenschap levensvatbaar te maken temidden van een universele samenleving. Zonder dat er definitieve culturele oplossingen worden gegeven ten aanzien van educatieve, sociale en medische problemen, wil missionaire hulp vanuit de liefde in Christus Jezus aan anderen mogelijkheden bieden om als kerkleden en nieuwe kerken samen te leven.

Voorts, terwijl missionaire hulpverlening gericht is op en ingekaderd is in bekeringswerk en kerkplanting, wil oecumenische hulp versterking bieden voor bestaande kerken. Waar kerken zelfstandig zijn geworden en een eigen netwerk hebben opgebouwd, kan er nog steeds hulp nodig zijn. Deze hulp is dan van oecumenische aard: het gaat om hulp aan zusterkerken in een internationale samenleving.

Zowel missionaire als oecumenische hulp zijn van het diaconaat te onderscheiden op grond van haar bedoeling. Dit diaconaat is minder gericht op kerkopbouw en bekering van mensen, het heeft een algemener, een maatschappelijk-sociale bedoeling als bewijs van liefdebetoon, te weten de leniging van (acute) nood opdat kerkmensen meer gerechtigheid, bijv. minder armoede en ziekten, zullen beleven. Diakenen zijn immers geen introverte dienaren van de kerk, als zouden zij slechts gericht zijn op eigen locale kring als een besloten gemeenschap. Ze zullen alert zijn in het concreet ondersteunen van wereldwijde noodprojecten.

Missionaire hulpverlening vindt dus haar basis in het praktiseren van een verantwoorde zendingsmethode, terwijl diaconale hulp rust op de eis tot liefdebetoon tegen alle mensen, in het bijzonder onze (bestaande en toekomstige) geloofsgenoten. Zo is er niet één spoor van hulp, maar er zijn in het zendingswerk twee soorten hulpverlening. Dit brengt op de zendingsterreinen met zich mee dat er een structurele overlap is tussen de missionaire en diaconale hulpverlening. Beiden kennen verschillende motieven en een verschillend doel. Dit vereist nauwe samenwerking tussen zendingsinstanties en de diakenen van Christus' kerk om de missionaire en diaconale hulpverlening te laten sporen. Ook afstemming in beleid voor wereldwijde projecten is nodig. Organisatorisch kan deze afstemming concreet gestalte

krijgen door regelmatig overleg tussen zendende instanties en anderzijds de diakenen met hun hulpverleningscommissie. Omdat in onze kring de missionaire en diaconale hulpverlening tot op heden op één hoop zijn geveegd, delen zendende instanties en diakenen hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de hulpverlening op hun zendingsterrein slechts met mondjesmaat.

Enkele conclusies:

Historisch gezien geldt allereerst dat het debat over ‘woord en daad’ na de Vrijmaking eenzijdig werd gevoerd vanuit de diaconale opdracht van de kerk en slecht vanuit een motivatie optiek. Dat is terug te vinden in synodale besluitvorming in 1999.

Er is echter historisch reden genoeg om na die synodebeslissingen een verfijning aan te brengen tussen missionaire, oecumenische en diaconale hulpverlening, op basis van verschillen in grond en doelstelling.

Tegelijk bergen deze soorten van hulpverlening zoveel gemeenschappelijks in zich dat kerkelijke instanties nauwe betrokkenheid zullen organiseren voor de hulp aan onze nabije en verre naasten, dus voor zowel evangelisatie als zending. Diakenen zouden er goed aan doen naast hun lokale externe diaconale arbeid regelmatig na te gaan of de mondiale diaconale en missionaire hulp elkaar onderling versterken in de aangegane steunprojecten. Missionaire hulpactiviteiten kunnen vruchtbaar inwerken op diaconale arbeid door verdieping van het besef dat verlossing in Christus betekent: het prijzen van Gods genade, en wel zodanig dat bijv. negatieve gevoelens van afhankelijkheid verdwijnen bij mensen in binnen- en buitenland. Elke vorm van hulpverlening vindt immers haar vervulling in wat elke collecte volgens de apostel Paulus beoogt: delen in dienstbetoon (2 Cor. 8: 1-4).

Ds L.J. Joosse is predikant van de Geref. kerk te Groningen-West en zendingshistoricus.

Enige literatuur:

A.N. Hendriks, *Werelddiakonaat? Enige opmerkingen over de hulpverlening aan de verre naaste*, Groningen 1971.

C.J. Haak e.a., *Met vereende kerken*, GMO-bulletin no 6, Zwolle 1996.

John Roxborogh, *Thomas Chalmers: Enthusiast for Mission*, Edinburgh 1999.

C.J. de Ruijter, *De horizon van het heil*, Kampen 1992, pp.155-163.

C. Trimp, ‘Waar was de diaken?’, in: G. van Bruggen e.a., *Samen werken aan ontwikkeling*, Barneveld 1989, pp. 34-53.

H. Venema, *Liefdedienst aan allen. Gemeente en diaken hand in hand voor wereldwijde hulpverlening*. Groningen 2003.

Rineke van der Woerd, *Werken zoalng het dag is. Jacqueline Cornélie van Andel-Rutgers (1874-1951) gereformeed zendinge in Midden-Java*, Kampen 2004.